

گزارشی از تحولات حوزه علمیه قم از بازتأسیس تا پس از پیروزی انقلاب اسلامی

■ هفته‌نامه افق حوزه ■ دوشنبه ■ ۲۱ خرداد ۱۴۰۳ ■ ۳ ذی الحجه ۱۴۴۵ ■ شماره سوم

ستاره کنگره بین‌المللی یکصدسالگی بازتأسیس حوزه علمیه قم در راستای برگزاری این کنگره و غنای محتوایی آن، با همکاری معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه سلسله نشست‌هایی را مرتبط با موضوع یکصدمین سالگرد بازتأسیس حوزه علمیه قم برگزار می‌کند و هفته‌نامه افق حوزه در دومین شماره ویژه‌نامه «حوزه صدساله» گزارشی از این نشست‌ها را در چهار صفحه ضمیمه نشریه منتشر می‌کند.

وی با اشاره به اینکه در پژوهشگاه قرآن و حدیث مؤسسه دارالحدیث، آثار فراوانی از منابع حدیثی نگارش شده است که برخی آن‌ها از به بیش از ۲۰ زبان جهانی ترجمه شدند، بیان کرد: موسوعه امام علی علیه السلام، موسوعه امام حسین علیه السلام، حکمت‌نامه امام حسین علیه السلام، حکمت‌نامه پیامبر که بالغ بر پانزده جلد مجموعه سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله است، از جمله کتب این مؤسسه است.

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث گفت: کتاب اهل البیت فی‌الکتاب والسنة به زبان فارسی، اردو، انگلیسی، ترکی، اندونزیایی، تاجیکی، فرانسوی و میانمار، کتابی درباره دنیا و آخرت به زبان فارسی، اردو، اندونزیایی و انگلیسی، کتابی درباره ماه مبارک رمضان با عنوان «شهرالله فی‌الکتاب والسنة» به زبان فارسی، اردو، تاجیکی و اندونزیایی، کتاب «العقل والجهل فی‌الکتاب والسنة» به زبان فارسی و اردو و کتابی با موضوع حج که مجموعه‌ای از آیات و احادیث مربوط به حوزه حج است، به زبان فارسی و اردو، از دیگر آثار چندزبانه مجموعه دارالحدیث است.

وی اظهار کرد: در مجموعه دارالحدیث بیش از ۷۰ کتاب حدیثی تدوین شده است که اغلب آن‌ها به زبان‌های مختلف برای مناطق اروپایی، آسیایی، شرق آسیا، ترک‌نشین و آفریقا ترجمه شده است.

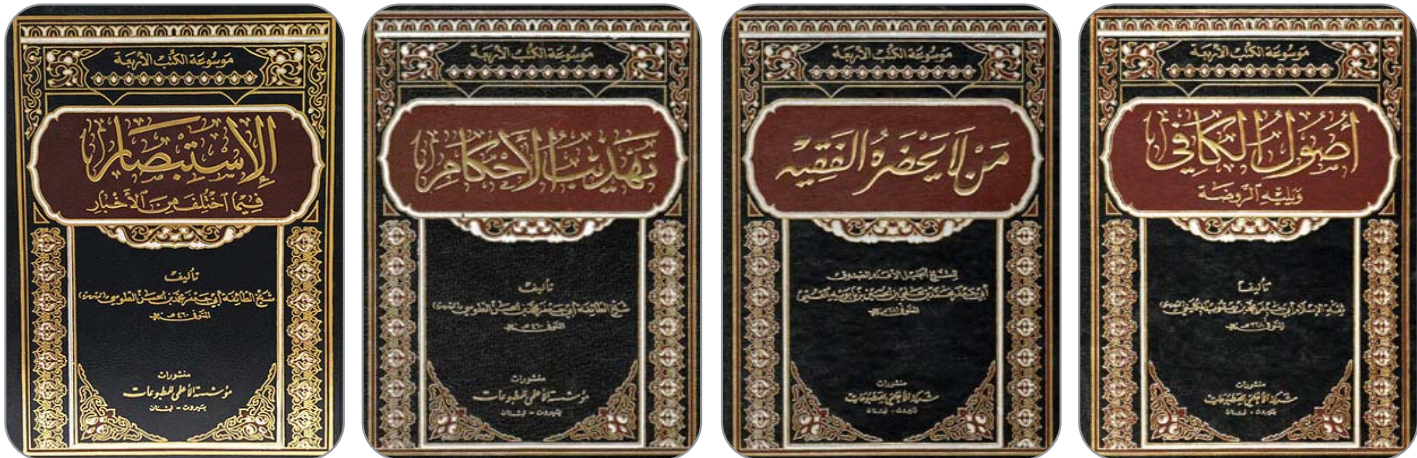
مرادی ادامه داد: هدف اول مؤسسه دارالحدیث، اولاً نگارش کتاب بر حسب نیاز جامعه و ثانیاً استخراج موضوعات مختلف از منابع حدیثی دست اول و تبدیل آن‌ها به کتابچه‌های قابل استفاده برای عموم مردم است؛ البته در این مؤسسه سفارش ترجمه نیز، برای زبان‌های مقصد صورت می‌گیرد.

وی افزود: در مؤسسه‌های دیگری در قم که حدود ۲۰ نهاد آموزشی و پژوهشی هستند نیز، بخشی از فعالیت‌شان را به ترجمه آثار حدیثی تدوین‌شده در آن مؤسسه یا از آثار سنتی و کهن امامیه بر جای مانده اختصاص دادند.

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث اظهار کرد: مؤسسه‌ای در خارج از کشور که نهادهای وابسته به حوزه علمیه قم هستند نیز، به ترجمه کتب دینی به‌ویژه کتب حدیثی مشغول هستند که مرکز ابن‌سینا در مسکو، مؤسسه ملاحظدر ا بوسنی و مرکزی در اندونزی در شرق آسیا از جمله این مراکز هستند.

وی یادآور شد: سیر ترجمه حدیث در سده اخیر به‌طور دائم رو به رشد بوده است و اگر در سال ۱۳۵۰، حدود ۲۰ کتاب اصلی و فرعی حدیثی در زمینه سخنان یک امام معصوم، کتاب‌های دعا یا برخی از مجموعه آثار دیگر مثل کتاب‌های اعتقادی یا اصول کافی داشتیم، امروز علاوه بر کتاب‌های اصلی حدیث، کتاب‌های گوناگونی در حوزه اعتقادات، اخلاقیات، چگونگی زیست اسلامی، سبک زندگی اسلامی، مباحث فقهی، تاریخی، سیره، سنت و معرفت داریم که به زبان‌های مختلف در جهان ترجمه شدند.

نگاهی بر ترجمه‌های میراث حدیثی در صدسال اخیر حوزه علمیه قم

وی با بیان اینکه آثار ترجمه‌شده در نیمه اول سده معاصر به‌خوبی سلیقه آن دوران را نشان می‌دهد، تصریح کرد: ترجمه آثاری مثل نهج‌البلاغه که جنبه‌های اجتماعی و سیاسی پررنگ‌تری دارد، به‌خوبی کشش جامعه به سمت سیاست را نشان می‌دهد؛ به‌همین خاطر ترجمه نهج‌البلاغه، خوانندگان زیادی داشته است و چندین مترجم اعم از حوزویان و غیرحوزویان آن را ترجمه کردند.

● حدیث در نیمه دوم سده معاصر

این پژوهشگر حدیث، با اشاره به اینکه در دوره دوم یعنی نیمه دوم سده معاصر، به‌طور کلی نگاه به کتاب‌های دینی متفاوت شد، افزود: در دوره اول، شاهد ترجمه آثار از زبان عربی به فارسی هستیم و ترجمه از زبان عربی یا زبان فارسی به زبان‌های دیگر دنیا بسیار کم است؛ مثلاً کتاب‌های حدیثی جیبی را داشتیم که برگزیده احادیث را به زبان فرانسوی یا انگلیسی ترجمه می‌کردند و کتاب مستقلی نداشتیم.

وی با بیان اینکه دوره دوم اتفاقات شتابان و پرحادثه است، اظهار کرد: در این دوره، کتب حدیثی در عرصه‌های گوناگون یعنی دو بخش نظری و اجزای حدیث، به زبان‌های مختلف فارسی، انگلیسی، فرانسوی، ترکی، تاجیکی، اردو، آلمانی، اسپانیولی، اندونزیایی، فوآنی، میانمار، بنگالی، تایلندی، روسی، اوکراینی، رومانیایی، بوسنیایی، چینی، گجراتی، نورژی، آلبانیایی، سند، گرجی، بنگلادشی هندی و... ترجمه شدند.

مرادی ادامه داد: در این دوران بخش قابل توجهی از آثار شیخ صدوق ترجمه شدند. پیش از این کتاب من لایحضره الفقیه، علل‌الشراعی، کمال‌الدین وتمام‌النعمة، التوحید و خصال ایشان ترجمه شده بود؛ اما پس از انقلاب بخش زیادی از کتب شیخ صدوق توسط مترجمان متعدد ترجمه شد.

کتاب‌های‌های حدیثی در دانش‌های مختلف فراهم شدند، مثل کتاب‌های حدیثی مربوط به فقه مانند: وسائل‌الشیعه، بخشی از کتاب اصول کافی از شیخ کلینی علیه السلام، کتاب‌التهدیب شیخ طوسی علیه السلام والاستبصار و... کتاب‌های حدیثی فقهی هستند که از این مجموعه‌ها در حوزه‌های دیگر مانند حوزه اخلاق، مباحث عقیدتی، مجموعه‌های تفسیری، مجموعه‌های سیره و تاریخ و... نیز فراهم شدند.

● حدیث در نیمه اول سده معاصر

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث گفت: تعداد کتب حدیثی ترجمه‌شده در نیمه نخست سده معاصر زیاد نیست؛ اما مجموعه‌ها و کتب قابل توجهی مانند: سه جلد از کتاب کافی شیخ کلینی، مفاتیح‌الجنان، نهج‌البلاغه، صحیفه سجاده‌یه و... هستند.

وی ادامه داد: بحارالانوار مجموعه بسیار بزرگی است که چاپ سنگی آن در ابعاد قطع رحلی، ۲۵ جلد بود که همه ۲۵ جلد در نیمه اول سده معاصر تصحیح و در ۱۱۰ جلد به چاپ رسید و بخش زیادی از آن ترجمه شد. مجموعه بزرگی از اطلاعات مربوط به حضرت حجت علیه السلام، زندگینامه دیگر معصومان علیهم السلام و بخش‌هایی از اخلاقیات، از جمله ویژگی‌های این کتاب بود که سبب ترجمه آن شد.

مرادی اضافه کرد: کتاب‌هایی مربوط به تغذیه و طب مثل طب‌الرضا علیه السلام و با برخی از کتاب‌های حدیثی که تنوع داشتند، مانند تحف‌العقول عن آل‌الرسول از ابن‌شعبه حرانی، علل‌الشراعی از مرحوم شیخ صدوق، زندگینامه ائمه معصومین علیهم السلام، سیره ائمه معصومین علیهم السلام مانند ارشادالقلوب و جهادالنفس از حر عاملی از دیگر کتبی بودند که در نیمه ابتدایی سده معاصر ترجمه و مورد استقبال قرار گرفتند.

کتاب‌های اخلاقی مثل حلیه‌المعتقین و کتاب‌های گوناگون در زمینه دعا و مناسک دینی در ایام مختلف مانند مثل ماه مبارک رمضان است.

مرادی بیان کرد: در دوران قاجاریه ترجمه متون دینی در کشور ایران توسعه بیشتری پیدا کرد و آثاری حدیثی مثل آثار شیخ صدوق علیه السلام و کتاب اصول کافی مرحوم کلینی، نشانه‌ای از توسعه ترجمه حدیث در آن دوران است.

وی با بیان اینکه آثار ترجمه‌ای حدیث به دو دسته علوم حدیث و متون حدیثی تقسیم می‌شوند، اظهار کرد: علوم حدیث به‌معنای دانش تاریخ حدیث، مصطلحات حدیث، فقه‌الحدیث، نسبت حدیث با قرآن و... است که به‌عنوان دانش حدیث‌شناسی از آن یاد می‌شود و در این زمینه، ترجمه‌های قابل توجهی نداریم.

مدیر گروه‌های تفسیر و علوم قرآن دانشگاه قرآن و حدیث با بیان اینکه بخش دیگر مربوط با متون حدیثی است، گفت: جوامع حدیثی به آثاری گفته می‌شود که حاوی ابعاد گوناگون مباحث حدیثی اعم از اعتقادی، تاریخی، معرفتی، اخلاقی و فقهی است که امروزه با نام دانشنامه و موسوعه نیز شناخته می‌شوند که نمونه آن کافی شیخ کلینی علیه السلام است.

وی درباره مسندهای حدیثی گفت: مسندها کتاب‌هایی هستند که مجموعه احادیث یا گزاره‌های تاریخی یک شخصیت در آن جمع‌آوری شده است. در گذشته مسند به کتبی گفته می‌شد که بر اساس گویندگان حدیث و یا ناقلان اول حدیث نگاشته می‌شدند. مسندهای حدیث در میان اهل سنت، نسبت به شیعیان رایج‌تر است؛ البته در سال اخیر ما نیز به مسندنگاری روی آوردیم که از جمله آن‌ها، مسند امام حسین علیه السلام، مسند امام رضا علیه السلام و دیگر امامان معصوم علیهم السلام است.

مرادی عنوان کرد: مجموعه‌های دانشی که از

نشست «ترجمه‌های میراث حدیثی در صدسال اخیر حوزه علمیه قم» از سلسله نشست‌های یکصدمین سال بازتأسیس حوزه علمیه قم برگزار شد.

دکتر محمد مرادی در این نشست که به‌همت دبیرخانه یکصدمین سال بازتأسیس حوزه قم و با همکاری معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه برگزار شد، در تعریف حدیث، عنوان کرد: حدیث متنی حاوی سنت معصوم صلی الله علیه و آله است.

وی با بیان اینکه حدیث یکی از دو منبع اصلی دین است، ادامه داد: حدیث نقش پررنگی در مجموعه حوزه‌های دینی و تعلیم دینی دارد. از زمانی که حدیث به نگارش درآمد، مجموعه‌های بسیار بزرگی را محدثان و عالمان اسلامی در حوزه حدیث پدید آوردند.

مدیر گروه‌های تفسیر و علوم قرآن دانشگاه قرآن و حدیث افزود: اگر حدیث در میراث اسلامی به‌عنوان منبع دینی در درجه دوم اهمیت است، به‌لحاظ علمی در درجه اول قرار دارد و شکل گرفتن علوم مختلف مانند فقه، اعتقادات، اخلاقیات، معرفت و دانش‌های اسلامی در دوره‌های نخستین اسلامی، به‌خاطر حدیث بوده است.

وی بیان کرد: حدیث از نخستین‌های دانش اسلامی است که دانش‌های مختلفی از دل آن به وجود آمده است و با گذر زمان نیز، پیرامون حدیث نیز چندین دانش شکل گرفته است.

مرادی اظهار کرد: مباحث نظری حدیث، علومى هستند که پیرامون حدیث شکل گرفتند و فارغ از متون و اجزای حدیثی هستند؛ یعنی حدیث به‌تدریج مورد توجه عمیقی قرار گرفت و درباره اسناد حدیث، دانش رجال، درباره غرائب حدیث، علوم لغوی یا غریب‌الحدیث، برای فهم درست و شناخت ابعاد مختلف حدیث، ارائه حدیث و اصطلاحات حدیث شکل گرفت.

وی با بیان اینکه با گذر زمان حدیث نقش پررنگ‌تری در میان مجموعه‌های دینی پیدا کرد، یادآور شد: امروزه بنا به دلایل گوناگون عالمان اسلامی به این نتیجه رسیدند که حدیث را به زبان‌های مختلف ترجمه کنند.

پژوهشگر حوزه حدیث ادامه داد: از اینکه نخستین بار چه زمانی و چه کتابی از زبان عربی به زبان‌های دیگری ترجمه شده است، اطلاعات دقیقی وجود ندارد؛ اما آنچه مسلم است، مجموعه‌ها و داده‌های ترجمه حدیث که اکنون در اختیار داریم، اگر نگوییم که در دوران صفویه ترجمه شروع شده است، از آن دوران توسعه پیدا کرده است؛ زیرا یک دولت شیعی در ایران روی کار آمد و عالمان اسلامی، حوزه‌های علوم دینی مختلفی را سامان دادند و شروع به تدوین کتاب‌های مختلف کردند.

وی اضافه کرد: پیش از آن نگارش کتاب دینی به زبان فارسی رایج نبوده؛ اما به تدریج کتاب‌های دینی قابل توجهی به زبان فارسی به نگارش درآمدند که از جمله آن‌ها کتاب‌های تاریخی مثل حیات‌القلوب مرحوم مجلسی،